

Рудий Г.Я.

Преса України 1917–1920 рр. як об'єкт дослідження української культури: джерелознавчий і методологічний аспекти. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 501 с.

Донедавна чимало науковців не вважали періодику за повноцінне історичне джерело, а то й зовсім її цуралися. Сьогодні, коли національна історіографія розширила джерелознавчі горизонти, преса, виконавши свої оперативні функції, залишається для майбутніх дослідників надійним, інколи єдиним історичним джерелом. І це правомірно, бо, якщо, скажімо, документ дає здебільшого офіційну інформацію про факти, події, явища без оціночних варіантів їхньої історичної перспективи, то матеріали періодики, фіксуючи ті ж факти, події, явища, дають їм різнобічну оцінку, внаслідок чого з погляду часу історики мають більше шансів на об'єктивну істину. Саме у цьому контексті таке важливе значення мають сьогодні праці з історії періодичної преси, в яких на повноцінному фактологічному матеріалі та якісно по-новому розглядаються комунікативні процеси у суспільстві, з широких соціокультурних позицій досліджуються можливості газетно-журнальної періодики як історичного джерела.

Складність зазначених досліджень, зокрема газетної періодики, пояснюється тим, що вони потребують проведення масштабної евристичної діяльності, складної реконструкції значної за обсягом джерельної бази, опрацювання великої кількості інформації у період, коли пройшла перша хвиля досліджень, що базуються на кон'юнктурних міркуваннях, коли з допомогою небагатьох розсекречених та емоційно яскравих документів заповнювалися «білі плями» історії. Монографія Г.Рудого належить до тих наукових праць, що демонструють, з одного боку, класичні вимоги до поняття джерельної бази та її аналітико-синтетичного опрацювання, а з іншого, – дозволяють із нових позицій сучасної історичної науки оцінити джерельну змістовність величезного комплексу газетного матеріалу одного з найбурхливіших та найскладніших періодів української історії ХХ ст.

Рецензована праця відзначається високим джерелознавчим рівнем. У книзі використано документи і матеріали архівних фондів, документальні публікації, статистичні матеріали, чималу кількість періодичних видань, з яких понад 500 були залучені до наукового дослідження вперше. У праці Г.Рудого показано фактично весь спектр української преси тих років, що робить дослідження особливо цінним.

Територіальні межі дослідження окреслені українськими землями, на які поширювалася влада Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР і ЗУНР та УСРР. Книга розподілена за проблемно-хронологічним принципом на п'ять розділів, назви яких цілком адекватно відбивають зміст праці – «Історіографія та джерела», «Методологія і методика дослідження. Періодика як історичне джерело», «Преса як джерело дослідження освіти і науки», «Розвиток української мови і літератури: оцінка публіцистики», «Проблеми української культури у висвітленні преси».

Зрозуміло, в історіографічному плані автор буде дослідження не на порожньому місці і має попередників, які вивчали окремі аспекти діяльності періодичних друкованих органів. У першому розділі монографії автор показав неповноту попередніх досліджень – об'єктом радянських джерелознавців була переважно більшовицько-радянська преса, а дослідники діаспори основну увагу зосереджували на виданнях національно-демократичного спрямування. При цьому Г.Рудий демонструє не тільки обізнаність з історичною літературою, а також із напрацюваннями учених у царині таких наукових дисциплін, як культурологія, джерелознавство, бібліографознавство, журналістика.

У книзі розглядаються принципові аспекти теоретичних засад проблеми, визначається необхідність розвитку нових методологічних підходів і принципів щодо дослідження періодики як специфічного джерела та газетної періодики 1917–1920 рр., зокрема, створення єдиних методологічних принципів, на основі яких мають здійснюватися опрацювання і науково-бібліографічний опис періодичних видань, аналіз їхнього змісту, складу, класифікація опублікованого матеріалу, оцінка вірогідності його як історичного джерела тощо. Дано визначення поняття «українська преса» і здійснено атрибуцію матеріалів преси.

Автор переконливо показує, що ключова роль у вивченні газетної періодики як історичного джерела належить аналітичній і синтетичній критиці матеріалів і документів. Застосування кількісно-якісного аналізу дозволило встановити основні тенденції та напрями розвитку української культури досліджуваного періоду, котрі дістали відображення в періодиці України.

Поряд із цим видається важливим виявлення критеріїв виміру інформаційної насиченості джерел, їхньої репрезентативності. Для розв'язання поставленого завдання Г.Рудий використав метод експертних оцінок у контексті зіставлення з французькою історичною школою «Анналів».

Крім того, розкриваються особливості періодики України як історичного джерела, здійснено її систематизацію, визначено інформативний потенціал періодики. Створений новий покажчик періодики України, що охоплює 1128 назв – величезний масив газетної періодики різної партійної та конфесійної спрямованості, підпорядкованості й галузевій орієнтації. Серед них – найбільшу питому вагу мають періодичні видання, які не перебували на більшовицьких позиціях. За підрахунками автора, таких видань – понад 700 назв.

У монографії переконливо доводиться, що періодика України 1917–1920 рр. є важливим джерелом вивчення особливостей становлення і розвитку української початкової, середньої і вищої школи та науки періоду Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, денікінської влади, УСРР.

Звертання до тогочасної преси дає змогу побачити панораму цих процесів у конкретних реаліях – і в сприйнятті та інтерпретації різних політичних і громадських організацій. Важливого значення в осмисленні сучасного мовного процесу в Україні набуває четвертий розділ монографії.

Відзначається, що з вимогами запровадження рідної мови в усіх сферах життя українського суспільства активно почали виступати не лише окремі державні і політичні діячі, діячі культури та освіти, а й різноманітні інституції, земства, просвітні товариства, громадські організації, політичні партії. Особливо це стосується боротьби навколо впровадження української мови в глибоко русифіковані сфери життя.

Ще одна проблема, що її виділяє автор, це політизованість цього процесу, складні політичні й економічні умови, за яких розпочалося творення україномовного простору.

Багатосюжетним є п'ятий розділ рецензованої монографії. Автору вдалося простежити основні тенденції та закономірності розвитку газетної періодики як історико-культурного джерела, висвітлити малодосліджені факти й події Української революції, пов'язані з боротьбою за відродження і розвиток національної культури. Цей аспект праці є, по суті, новачним: уперше національно-культурний рух так всебічно показано через призму «злободенної» і різномірної преси, що дає відчуття повноти і достовірності, віддзеркалює конкретику та динаміку розвитку українського мистецтва. Із цього погляду по-іншому, ніж у дослідженнях його попередників, постає більшовицька періодика, хоч автор цілком об'єктивно аналізує її діяльність, і відзначаючи суттєве звуження сфери вільного слова і зовсім не ігнорує її зусиль у висвітленні та пропаганді процесу творення нової «пролетарської» культури.

Безсумнівно, важливою складовою праці є ілюстративний матеріал (69 таблиць, 9 діаграм), який розкриває результати статистичного контент-аналізу. Дуже важливим є поданий у додатках складений автором бібліографічний покажчик періодичних видань. Усе це дає змогу читачеві легко орієнтуватися у значному за обсягом матеріалі монографії, зокрема оперативно дістатися потрібної інформації. Не зайвим є також вміщений наприкінці книги іменний покажчик.

У ґрунтовних висновках підсумовано результати проведеного автором дослідження, сформульовані основні здобутки і практичні рекомендації щодо подальшого залучення матеріалів періодики як важливого компонента джерельного комплексу з історії української культури.

Звісно, такого роду дослідження не обходяться без вад. Зокрема, є певна нерівномірність у висвітленні тих чи інших сюжетів, окремі мовно-стилістичні огріхи. Очевидно, не зайвим буде і перевидання книги, адже її мізерний тираж (усього 300 примірників) не зможе задовольнити інформаційні запити на неї.

В.М.Даниленко (Київ)